

Paweł Mazanka

"Podstawowe zagadnienia metafizyki klasycznej", Edmund Morawiec, Warszawa 1998 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 35/1, 171-176

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Edmund Morawiec, *Podstawowe zagadnienia metafizyki klasycznej*, ATK Warszawa 1998, ss. 275.

E. Morawiec podjął się niełatwego zadania przedstawienia w spójnej całości podstawowych zagadnień metafizyki klasycznej wersji egzystencjalnej. Zadanie jest niełatwe bowiem, jak wiadomo, już dwa wieki temu Kant postawił pytanie czy metafizyka jest w ogóle możliwa? Pytanie to zostało zaostrome w filozofii nowożytnej i współczesnej – poprzez ostrą krytykę metafizyki dokonaną przez neopozytywistów, próbę „przewartościowania wszystkich wartości” podjętą przez Nietzschego i wreszcie krytykę metafizyki przeprowadzoną przez Heideggera. Dla niektórych postmodernistów metafizyka jest pychą rozumu nie uznającego własnych granic i czas najwyższy pozbyć się złudzeń na ten temat. Czy tak jest naprawdę? Czy należy zrezygnować z metafizyki rozumianej przede wszystkim jako pytanie o to, co zawsze „fundamentalne”, a na co różne hermeneutyki mogą tylko wskazywać?¹

Praca E. Morawca, w której obszernie wykorzystał dotychczasowe zdobycze z zakresu metodologii filozofii klasycznej, a szczególnie metodologii metafizyki, pokazuje jednak, że metafizyka bytu realnie istniejącego posiada sama w sobie siłę prawdy i dostarcza człowiekowi wiele korzyści.

Monografia składa się z Wprowadzenia, pięciu rozdziałów, wykazu literatury, indeksu osobowego i rzeczowego. Rozdział pierwszy pod tytułem: „*Ogólna charakterystyka filozofii klasycznej*” ma charakter wprowadzający. Czytelnik zapoznaje się tu z historycznymi źródłami filozofii klasycznej, szczególnie jej realistycznego

¹ *Znak Idee. Metafizyka na rozdrożu*, red. K. Tarnowski, z. 7, 3.

nurtu. Autor podkreśla, że na przełomie VII i VI w. w Grecji nastąpiła swoista rewolucja w dziedzinie zdobywania wiedzy. Polegała ona na przejściu z mitologicznego i praktycznego sposobu myślenia do myślenia teoretycznego, empiryczno-racjonalistycznego. Przedstawiona jest również polemika pomiędzy filozoficznymi kierunkami tamtych czasów, z zaakcentowaniem charakterystycznych cech filozofii klasycznej w wydaniu Arystotelesa i jej późniejszymi modyfikacjami.

W kolejnym rozdziale zatytułowanym: „*Czynności determinujące przedmiot metafizyki klasycznej*” E. Morawiec omawia postępowania, które determinują przedmiot formalny metafizyki. Zagadnienie omówione jest oddzielnie dla metafizyki wersji esencjalnej i metafizyki wersji egzystencjalnej. Przy prezentacji tego problemu w metafizyce egzystencjalnej, autor nie tylko wyjaśnia na czym polega proces separacji w metafizyce, ale pokazuje jak faktycznie przebiega czynność separacji zmierzająca do dostarczenia odpowiedzi na pytanie: co znaczy być bytem jako bytem?

Charakterystyka rzeczywistości przez wskazanie na przysługującą jej treści z racji jej istnienia, przedstawiona jest w rozdziale trzecim pt: „*Metafizyczny opis rzeczywistości przez wskazanie na jej transcendentalne własności*”. W tym rozdziale można wyróżnić dwie główne części. W pierwszej autor podaje ogólną charakterystykę opisu jako operacji wiedzotwórczej. Następnie wskazuje na te czynniki, które warunkują specyfikę opisu w metafizyce, akcentując rolę analizy filozoficznej. Metafizyczny opis porównuje z analogicznym procesem opisu występującym w naukach empirycznych przez co uzyskuje bardziej kompletny obraz odmienności metafizycznego opisu rzeczywistości w jej transcendentalnych właściwościach. W drugiej części tego rozdziału E. Morawiec stosuje „w praktyce” przedstawioną teoretycznie specyfikę metafizycznego opisu. Czyni to poprzez wskazanie na sposób dochodzenia do transcendentalnych treści przysługujących rzeczywistości jako takiej. Jak wiadomo treści te, ujęte w pojęciach transcendentalnych przysługują wszyściemu, co istnieje, z racji, że istnieje. Autor przedstawia cztery pojęcia transcendentalne absolutne (pojęcie bytu jako bytu, rzeczy, jedności i odrębności) i trzy pojęcia transcendentalne względne (pojęcie prawdy, dobra i piękna). Autor nawiązuje w ujęciu problematyki transcendentalistów do tradycji filozofii scholastycznej, podobnie jak niektórzy polscy filozofowie, jak np: M. A. Krąpiec, A.B. Stępień W. Stróżewski, S.

Majdański czy A. Maryniarczyk². Przy końcu tego rozdziału E. Morawiec omawia pierwsze zasady metafizyczne: zasadę tożsamości, niesprzeczności, wyłączonego środka, racji dostatecznej i zasadę celowości. Wskazuje na dwa rodzaje interpretacji tych zasad: ontologiczną i logiczną, oraz na miejsce i funkcje pierwszych zasad w metafizyce.

W rozdziale czwartym zatytułowanym: *Metafizyczny opis struktury rzeczywistości* E. Morawiec podaje najpierw określenie opisu struktury rzeczywistości w metafizyce i omawia operacje poznawcze konstytuujące ten opis. Autorowi udało się ukazać specyficzną naturę metafizycznych operacji prowadzących do struktury bytu, poprzez ukazanie tych operacji na tle procesów naukotwórczych powszechnie stosowanych w poznaniu naukowym. Następnie prezentuje czynniki opisujące strukturę rzeczywistości w metafizyce. Zaczyna je od wyjaśnienia teorii złożenia bytu z aktu i możliwości. Omówione są podstawowe terminy występujące w tej teorii, kontekst historyczny, w którym ona powstała, jak również sposób jej argumentacji i rola jaką pełni ta teoria w tłumaczeniu struktury bytu. W podobny sposób zaprezentowane są trzy dalsze złożenia: złożenie bytu z substancji i przypadłości, z materii pierwszej i formy substancjalnej, oraz złożenie bytu z istoty i istnienia. Niniejszy rozdział jest więc odpowiedzią na pytanie o podstawową i ostateczną strukturę rzeczywistości. Warto podkreślić jasny sposób argumentacji Autora w uzasadnianiu przedstawionego opisu struktury rzeczywistości w metafizyce klasycznej.

Ostatni rozdział nosi tytuł: *Problem przyczynowania bytu w filozofii klasycznej*. Morawiec podkreśla, że zagadnienie przyczynowania bytu należy do podstawowych zagadnień w filozofii klasycznej, której naczelnym zadaniem jest przecież przyczynowe wyjaśnianie tego, co istnieje. W tym rozdziale zostały omówione cztery rodzaje przyczyn bytu: przyczyny wewnętrzne – materialna i formalna, oraz przyczyny zewnętrzne – sprawcza i celowa. Zagadnienie przyczynowania w metafizyce zostało również przedstawione w relacji do zagadnienia przyczynowania występującego w naukach przyrodniczych. Autor wiele

²Warto wspomnieć, że podejmowane są próby reinterpretacji tradycyjnej koncepcji transcendentaliów. Np. J. B. Lotz wylicza następujące pojęcia transcendentalne: jedność, prawda, dobro, działanie, piękno, świętość. Potwierdza to tylko znamienne stwierdzenie W. Stróżewskiego, że „teoria transcendentaliów jest zbyt fascynująca i zbyt tajemnicza, by można z niej spokojnie zrezygnować i nie rozważać na nowo jej problematyki”, tenże, *Istnienie i wartość*, Kraków 1981, 15; cyt. za: K. Wolsza, *Problematyka transcendentaliów w interpretacji J. B. Lotza*, SPCh 33(1997) 2, 145 nn.

miejsca poświęca na omówienie dwóch zasad naukotwórczych: zasady przyczynowości sprawczej oraz zasady przyczynowości celowej, zarówno w płaszczyźnie metafizyki jak i nauk przyrodniczych.

Omawiając książkę „*Podstawowe zagadnienia metafizyki klasycznej*” warto postawić pytanie o korzyści jakie może odnieść czytelnik zapoznający się z jej treścią, innymi słowy zapytać o potrzebę uprawiania filozofii klasycznej? Czy nie wystarczą dynamicznie rozwijające się nauki szczegółowe? Znamiennej odpowiedzi można znaleźć u L. Wittgensteina, który uważa, że gdyby nawet znaleziono odpowiedź na wszelkie możliwe naukowe pytania, to fundamentalne problemy naszego życia nie zostałyby nawet dotknięte. Wiadomo bowiem, że ludzkie życie stawia przed człowiekiem wiele zagadnień bardzo ważnych egzystencjalnie, które nie dadzą się rozwiązać w naukach szczegółowych. Wystarczy przytoczyć pytania jakie ludzkość od wieków stawiała wobec świata i człowieka – dotyczące genezy otaczającej rzeczywistości, jej natury i sensu istnienia. Jak dobrze wiadomo ten rodzaj pytań, co zresztą mocno podkreśla Autor recenzowanej książki, nie znajduje racjonalnej odpowiedzi w empirycznych naukach szczegółowych z racji samej natury tych nauk. W omawianej książce przedstawia się metafizykę klasyczną jako wiedzę racjonalną, w której odpowiada się na wspomniane wyżej pytania. W rozdziale: „*Metafizyczny opis rzeczywistości przez wskazanie na jej transcendentalne własności*” czytelnik znajdzie odpowiedź na pytanie dotyczące racji istnienia świata i sensu istnienia człowieka. Odpowiedź na pierwsze pytanie mieści się we fragmencie opisującym transcendentalne pojęcie prawdy (s.126-131). Autor ukazuje tu bowiem jak w metafizyce dochodzi się do ustalenia faktu racjonalności tego, co istnieje oraz w jaki sposób ten fakt się tłumaczy. Analizy te prowadzą do przyjęcia istnienia ponadludzkiego intelektu, inaczej mówiąc Intelktu Absolutnego. E. Morawiec słusznie podkreśla, że Absolut pojawia się nie u *początków* myślenia filozoficznego, ale jest stopniowo odkrywany na drodze analizy rzeczywistości w aspekcie istnienia. Co więcej - metafizyka klasyczna wskazuje na „spotkanie się” filozoficznego pojęcia Absolutu z pojęciem Absolutu-Boga religii. Bóg w filozofii i w religii opisywany jest przez te same własności: stwórczość, transcendentność, immanentność, niepoznawalność, czyli tajemniczość oraz osobowość. Metafizyka jest więc dyscypliną w ramach której pojawia się problem Absolutu i problem ten jest rozwiązywany w sposób racjonalny, bez odnoszenia się do danych Objawienia. Trudno nie docenić doniosłego znaczenia tych analiz, szczególnie gdy ma się na uwadze szerzący się dzisiaj religijny agnostycyzm, panteizm i relatywizm.

Odpowiedź na pytanie drugie – o sens istnienia człowieka- zawarta jest w tekście ukazującym drogę do transcendentnego pojęcia dobra i wyjaśniającym to pojęcie (s. 131-136). Dopełnienie tego zagadnienia znajduje się we fragmencie, w którym Autor mówi o przyczynie celowej i jej funkcji w metafizyce (s. 243 n.).

Monografia „*Podstawowe zagadnienia metafizyki klasycznej*” powstała w wyniku długoletnich wykładów metafizyki prowadzonych przez Autora na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Głównym jej źródłem jest tradycja „Szkoły Lubelskiej” wyrażona przez M. A. Krapca, S. Kamińskiego i A. B. Stępnia. W pracy można również znaleźć filozoficzno-metodologiczne teksty wielu innych współczesnych polskich i zagranicznych filozofów. Wprawdzie recenzowana rozprawa tkwi we wspomnianej tradycji - zresztą E. Morawiec uważa się za jednego z reprezentantów tej Szkoły – i dotyczy problematyki metafizyki klasycznej ukazywanej już wielokrotnie w różnych publikacjach, to jednak omawiana książka posiada szereg momentów, które nadają jej charakter swoisty i niespotykany. Wspomnę tylko na niektóre. Autor w sposób klarowny ukazuje różnicę pomiędzy realistyczną metafizyką wersji esencjalnej, a realistyczną metafizyką wersji egzystencjalnej. Charakteryzuje bowiem te dwie wersje metafizyki w aspekcie funkcjonalnym. Ukazuje również szczegółowe opisy procesów tworzenia ich pojęcia przedmiotu formalnego oraz procesów dochodzenia do twierdzeń, czego nie spotyka się w innych opracowaniach. Mocno podkreśla rolę analizy intelektualnej w metafizyce. Wprawdzie M. Krapiec przyznaje miejsce analizy w metafizyce, ale nie akcentuje jej doniosłej roli. Natomiast S. Kamiński akcentuje rolę tej operacji intelektualnej w budowaniu omawianej dyscypliny filozoficznej, jednakże nie pokazuje jej konkretnych zastosowań. W recenzowanej rozprawie znajdujemy konkretne zastosowania tej metody poznawczej, tak w dziale, w którym jest mowa o opisie rzeczywistości w aspekcie przysługujących jej własności transcendentálních, jak również tam, gdzie mówi się o opisie samej jej metafizycznej struktury. Pozwoliło to w konsekwencji ukazać analizę stosowaną w metafizyce klasycznej w całej jej wewnętrznej strukturze, a także w jej koncepcji jaka jest właściwa Autorowi.

Kolejną ważną cechą monografii E. Morawca jest prezentowanie ważniejszych cech metafizycznych w zestawieniu ich z tymi samymi zagadnieniami obecnymi w naukach empirycznych. Takie podejście pozwala ujrzeć metafizykę klasyczną, jako wiedzę racjonalną w jej relacji do empirycznych nauk szczegółowych i to nie tylko od strony gotowych

jej rozstrzygnąć, ale przede wszystkim od strony jej tworzenia i jej struktury. Interesującym i nie spotykanym – jak się wydaje – jest wprowadzenie pojęcia „opisu metafizycznego”. W recenzowanej monografii mówi się o metafizycznym opisie rzeczywistości w aspekcie przysługujących jej własności z racji tego, że istnieje, oraz o metafizycznym opisie struktury rzeczywistości z racji jej istnienia. Takie nazewnictwo, a co za tym idzie, podejście do zagadnień metafizycznych, może budzić pewne zastrzeżenia, ale – jak się zdaje – jedynie do momentu, w którym jest się jeszcze daleko od tekstu rozprawy. Zapoznanie się ze znaczeniami terminów „opis”, „opis metafizyczny”, „opis w naukach empirycznych”, zastrzeżenia takie może usunąć. Jak można sądzić uporządkowanie materiału konstytuującego treść metafizyki klasycznej przez wprowadzenie takiego nazewnictwa, nabiera charakteru całościowego i co więcej ukazuje od strony funkcjonalnej podobieństwo do nauk pozafilozoficznych, zwłaszcza empirycznych.

Pomijam uwagi co do redakcji samej książki, niektóre zagadnienia mogą wydawać się zakresowo zbyt rozbudowane. Szata graficzna książki również może budzić pewne zastrzeżenia.

Należy sądzić, że omawiana pozycja będzie dobrą pomocą dla szerokiego grona czytelników w zrozumieniu podstawowych zagadnień metafizyki klasycznej, a przez to może się przyczynić do wyprostowania wielu skrzywień we współczesnej kulturze.

Paweł Mazanka

Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, ATK

Artur Andrzejuk, *Słownik terminów*, w: św. Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, tom 35, Katolicki Ośrodek Wydawniczy *Veritas*, Oficyna Wydawnicza *Navo*, Warszawa-Londyn 1998, ss. 296.

W roku 1958 okrzykiem *Habet sua fata libelli!* (ks. Stanisław Bełch, *Słowo do wydania polskiego*, w: Św. Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, *O Bogu* /I, 1-13/, tom 28, tł. o. Pius Bełch OP, Londyn 1975, 15) rozpoczęto przygotowania do edycji w języku polskim *Sumy Teologii* św. Tomasza z Akwinu w londyńskim Ośrodku Wydawniczym *Veritas*. Pierwszy tom (*O męstwie*) ukazał się w marcu 1962 r., kolejne trzydzieści cztery tomy wydano do roku 1998.